

Onsdagen den 3 september 1969

Eftermiddagsplenium · Ordförande: Karl Persson, Göteborg

Ordföranden: Vi skall nu närmast lyssna till statsrådet Olof Palme. Jag har på känn att jag inte behöver presentera honom närmare — håller ni med om det?

Då säger vi: Hjärtligt välkommen, Olof Palme! Vi skall med intresse lyssna till vad du har att säga.

Utbildningsminister Olof Palme: Kongressdeltagare! Det är ett privilegium för mig att få framföra en hälsning från regeringen och socialdemokratiska partiet till kongressen.

Så långt var det alldeles klart vad jag skulle säga, men därefter är jag i ett visst beråd. Jag kunde naturligtvis tala om det aktuella ekonomiska läget. Ekonomin just nu kännetecknas av en mycket snabb expansion. Industriproduktionen steg med 8 procent under första halvåret, och export och import har ökat med vardera omkring 16 procent. Vi har haft en historiskt sett stor prisstabilitet — mellan våren 1968 och våren 1969 steg priserna med bara cirka 2 procent, vilket är lägre än i alla andra länder utom Italien. Vi har för närvarande mycket hög sysselsättningsgrad i hela södra och mellersta Sverige — det råder emellertid en regional obalans med kvarstående svårigheter i Norrland.

Men detta är kända ting. Jag vill här bara understryka att vi har kunnat uppnå dessa resultat bara genom att föra en kärv ekonomisk politik. Jag har inga illusioner om att vi i fortsättningen inte skulle behöva föra en kärv och hård ekonomisk politik — i själva verket är ju denna ekonomiska politik en förutsättning för att vi skall kunna fortsätta samhällsförändringen. Vi har sett alltför många exempel i andra länder på att radikala intentioner har hejdats av brist på ekonomiskt handlingsutrymme.

Det här skall jag inte utveckla längre. När jag gör det — det har jag gjort vid många tillfällen — skriver den borgerliga pressen att jag gör det bara för att

Onsdagens förhandlingar

ställa mig in hos Sträng och visa att han och jag har samma mening om dessa ting. Det har vi också.

Jag kunde också tala om det aktuella politiska läget och sålunda kommentera oppositionen. Det föreligger emellertid vissa svårigheter på den punkten. Oppositionen kommer dag efter dag med nya program. Dels är det svårt att hänga med i turerna, och dels vet man aldrig riktigt hur länge programmen gäller.

Folkpartiet lade i augusti fram ett program som hette »Konkurrens och balans». Det skildrades som något alldeles epokgörande nytt. Den borgerliga pressen skrev att det var ett dråpslag mot storfinanserna. Andra tidningar hyllade folkpartiet och sade att det hade blivit nästan lika socialdemokratiskt som socialdemokraterna. Det var meningen som beröm. Skälet var att denna arbetsgrupp hade föreslagit att de s.k. privata stiftelser som äger aktier i det svenska näringslivet inte längre skulle få ha rösträtt på bolagsstämmorna för sina aktier. Det var det stora radikala utspelet.

Sedan gick det tre veckor, och så sammanträdde folkpartiets styrelse. Den fann att det där kanske inte var så klokt i varje fall kunde man inte ta ställning nu, utan man ville hänskjuta frågan till koncentrationsutredningen. Det var anmärkningsvärt på ett par sätt. För det första skall inte koncentrationsutredningen ge förslag, utan den skall bara göra analyser. För det andra motsatte sig folkpartiet på det bestämdaste att denna koncentrationsutredning kom till — det fanns ju ingen maktkoncentration i det privata näringslivet! Nu är utredningen en frälsarkrans, när man givit sig för långt ut. Vi kan konstatera att folkpartiet dansade under några heta sommarveckor, men sedan var det slut, och sedan var det Ohlin igen.

Allt detta gör att det är litet svårt att gå in på oppositionens förslag. Vi får vänta ytterligare några varv tills det hunnit sätta sig.

Men så kom jag att tänka på att typografförbundet och dess föregångare sedan ungefär 100 år tillbaka har ansetts vara en av de mest ideologiskt medvetna och intresserade fackliga organisationerna här i landet. Därför har jag tänkt ägna huvuddelen av mitt föredrag åt principiella resonemang, som framför allt kretsar kring jämlikhetsfrågorna.

För några veckor sedan lade partiets och landsorganisationens gemensamma arbetsgrupp fram en första rapport om jämlikhetsfrågorna. Det är ett unikt dokument i den meningen att det är första gången som ett politiskt parti och en facklig organisation gör en systematisk genomgång av hela det politiska fältet med jämlikhetstanken som bärande idé och utgångspunkt.

Rapporten kommer att diskuteras på partikongressen om några veckor, och den kommer säkert att stå i centrum för den politiska debatten under mycket lång tid. På en del håll har man litet yrvaket sagt att detta är något alldeles nytt, men det är det naturligtvis inte — jämlikhetstanken är inte alls ny för oss. Den engelske ekonomen och filosofen C H Cooley sade en gång att socialismen handlar om jämlikhet, men historiskt sett har socialismen under lång tid behärskats av föreställningen om en annalkande katastrof, som skulle sopa bort det gamla samhällets institutioner och härskande klass. Denna föreställning hämtade ytterli-

gare styrka ur nöden och orättvisorna i den frambrytande socialismens samhälle, ur vilka det inte tycktes finnas någon annan väg än revolutionens — revolutionen skulle tvingas fram av en obeveklig historisk process. Karl Marx hänvisade i varje fall i sin senare produktion till historien och inte till idealen när han fördömde sin samtid.

Men arbetarna och deras organisationer nöjde sig inte med att vänta på den historiska processen, att vänta på den katastrof som skulle komma. De grep själva in i processen och sökte under hård strid vinna gehör för sina krav. I samma ögonblick sköts ödestron i bakgrunden.

Man kan jämföra Hjalmar Brantings första stora tal om socialismen, i Gävle arbetarklubb, som var en ren tillämpning av Marx' teorier med bagerinäringen som utgångspunkt, med vad han fjorton år senare, år 1900, sade i Lund: »Så länge partiet består allenast av några få personer som sakna möjlighet att utöva något egentligt politiskt inflytande, ligger det i sakens natur att dess satser skola få en mer abstrakt form och huvudvikten skall läggas på framtidsmålet. Blir det däremot så, att arbetarklassen börjat få fingrarna med vid samhällsmaskineriet, komma en del näraliggande mål till förbättring av dess ställning att framställa sig med en så bjudande makt och taga så stort utrymme av tid och intresse, att de mera avlägsna komma att relativt skjutas åt sidan.»

Det borgerliga samhället framstod då inte längre som en fästning, som plötsligt skulle sprängas i luften — det var ett hus som steg för steg kunde rivas ned och ersättas av en ny samhällsbyggnad. Men när ödestron började förlora sitt grepp måste någonting nytt komma. I stället knöts intresset till de idéer som måste ligga till grund för samhällsordningen, ty utan idéer är arbetet meningslöst.

Ernst Wigforss, med oförbrukad vitalitet vid 88 år, har uttryckt det så i en film som just nu visas på Dramaten, att om det inte är nöden som tvingar människorna till revolution, så måste det vara föreställningen om ett bättre samhälle som driver dem framåt.

Den demokratiska socialismens föreställning om ett bättre samhälle kan sammanfattas i idén om jämlikhet mellan fria människor. Det var den visionen som hos den svenska socialdemokratin tidigt ersatte ödestron. Kommunisterna tog aldrig det första steget, och deras djupa splittring under senare år kan förklaras av försöken att hitta hem till reformismen. Det skapar svårigheter, ty de bröt sig en gång, 1917, ut ur socialdemokratin, därför att de inte accepterade den reformistiska metoden för att förändra samhället — de ville upprätta proletariats diktatur och åstadkomma revolution. Om de nu accepterar den fredliga samhälls-omdaningen och reformismen, finns det knappast längre något existensberättigande för ett kommunistiskt parti, men det tar sin tid innan denna sanning går hem. Det verkar nästan som om denna sanning skulle gå hem tidigare hos väljarkåren än hos det kommunistiska partiet.

För de borgerliga har jämlikheten under senare tid plötsligt blivit en fras som de pryder sina förslag med. För oss har jämlikhet alltid varit kärnan i samhälls-synen. Man kan beskriva den fackliga rörelsens och socialdemokratins arbete som en ständigt pågående strävan att förverkliga jämlikheten. Det var för att be-

Onsdagens förhandlingar

kämpa den orättvisa som arbetslösheten innebär som vi genomförde en helt ny ekonomisk politik på 1930-talet, det var för att öka jämlikheten som vi genomförde sjukförsäkring, fyraveckorssemester, barnbidrag, skolreformen osv. Kampen för arbetsmarknadspolitiken och ATP var uttryck för vår önskan att skapa trygghet åt dem som hotades av arbetslöshet och ge lika rätt till trygghet på äldre dagar åt de enskilda och familjerna.

Den politiken har inneburit en fortgående omdaning av samhället. Det är inte någon omdaning som nu plötsligt tar sin början inför 1970-talet, utan det är en samhällsförändring som tog fart när den socialdemokratiska regeringen 1933 lade fram sin första budget. Den kan skildras på många sätt: som den offentliga sektorns tillväxt, vilken varit en förutsättning för reformpolitiken, som sparandets förskjutning från privata till kollektiva former, vilken varit nödvändig för pensionsfrågans lösning, som det samhällsnyttiga bostadsbyggandets expansion, vilken varit en grund för den sociala bostadspolitiken.

På alla de punkter har vi mött motstånd från de borgerliga, ty en ökad jämlikhet har inneburit en förändring av makt och privilegier, en ökning av samhällets inflytande i det ekonomiska livet, och då har de borgerliga tagit strid. »Visst skall barnen ha utbildning», har de sagt, »men den offentliga sektorn får inte växa så att det fria näringslivet hotas; i så fall blir det inga pengar till skolreformen.» »Visst skall de gamla ha pension», har de hävdad, »men det får inte innebära att man bygger upp stora pensionsfonder som inkräktar på den privata kapitalbildningen.» — »Visst skall människorna ha trygghet i arbetet», har de medgivit, »men det får inte innebära att statens inflytande över det ekonomiska livet ökar.» — »Visst skall vi ha utjämning», säger de, men ofta tillägger de: »Det får inte innebära en förändring av nu bestående inkomstrelationer.» Hur det skall gå till att åstadkomma en utjämning och samtidigt behålla oförändrade inkomstrelationer begriper jag inte. I jämförelse med detta framstår det indiska reptricket och Münchhausens bravader som enkla prestationer.

Ibland är man något mer rättfram. Folkpartiet skrev i sin valhandbok att man varnade för socialdemokratins överdrivna intresse för ekonomisk utjämning. När detta i fjol åberopades på ett valmöte sade en folkpartist: »Det där tar jag avstånd från. Det är skrivet av någon halvvisnen slirare på folkpartiets kansli.» Han kunde inte veta att det var ett direkt citat ur en bok av professor Bertil Ohlin!

Det har ofta varit strid om jämlikheten, framför allt därför att jämlikhetens förverkligande krävt förändringar i samhällsstrukturen och i den ekonomiska makten i samhället, förändringar som de borgerliga inte har kunnat och inte har velat acceptera. För att förvirra detta enkla sammanhang har man ibland fört in debatten på sidospår. Låt mig därför göra några enkla definitioner.

Ibland har man angripit oss och frågat: »Varför bråkar ni om jämlikhet och klassamhälle? Jämlikheten är redan uppnådd, och klassamhället är avskaffat.» Framför allt högern säger under valrörelserna att detta bara är förlegade klasskampparoller. Ett fantastiskt argument som brukar anföras såsom bevis är att man på gatan knappast kan se skillnad på direktören och arbetaren — de är likadant klädda. Ja, det är i och för sig ett gott betyg åt svensk konfektions-

industri, men om man tittar i lönekuverten eller ser på löneförhållandena eller utbildningsmöjligheterna eller de risker för arbetslöshet och ekonomisk knapphet som dessa två är utsatta för eller ser på olikheterna i fråga om inflytande på arbetsplatsen, skall man finna att klassamhället i väsentliga avseenden ännu lever kvar.

Då vänder våra motståndare på kuttingen och säger att jämlikhetspolitiken leder till nivellering, likformighet, gråhet och tristess. Man skrämmer med att alla skall äta ärtsoppa på torsdagarna och formas efter samma mall — människor är olika, och därför kan och vill de inte bli lika, sägs det.

Ja, visst är människorna olika. Glädjande nog uppvisar människorna en oändlig mångfald av variationer, var och en med sin särprägel, men de stora olikheterna i levnadsvillkor hindrar människorna att utveckla sin särart. Den likvärdighet vi eftersträvar är en rätt för alla att få leva ett rikt och utvecklande liv. För oss står kravet på valfrihet i direkt samband med strävan till jämlikhet.

Det är gott och väl att säga att alla skall ha valfrihet när det gäller utbildning, bostad, arbete, möjligheter att uppleva fritiden, men det blir ett sken om man inte skapar en sådan social och ekonomisk organisation, att alla får reella möjligheter att efterfråga de ting, och det förutsätter en utjämning av levnadsvillkoren. Valfriheten får inte gälla ett begränsat fåtal, utan den skall vara en frihet för alla samhällsmedborgare, även för dem som i dag har dåliga löner och pressande ekonomiska villkor.

Och visst är det så att en del har sämre förutsättningar än andra att få bra arbete och goda inkomster. Desto större anledning är det för samhället, dvs för oss alla gemensamt, att göra särskilda ansträngningar för att ge dem möjligheter till ett rikare liv.

Det blir lägre effektivitet, säger man, men vad är effektivitet? Är det inte helheten man ser till? Är det inte en enorm effektivitetsökning om man kan frigöra de väldiga kraftresurser som finns hos dem som i dag är handikappade, hos dem som i dag hotas av arbetslöshet eller är arbetslösa, hos de kvinnor som inte har möjlighet att göra sig gällande på arbetsmarknaden? Varför skall man säga att alla de människorna, som vi på detta sätt kan hjälpa till ett friare och rikare liv, skulle vara mindre effektiva än andra? Det är kanske tvärtom så, att det är där vi har att hämta de stora effektivitetsvinsterna i vårt samhälle, utöver rättviseskälet.

Högern har förklarat att man i höst skall samlas under parollen »samverkan». Det är en gammal god socialdemokratisk paroll, som högern nu försöker överta sedan »vardagsmänniskan på egna ben», denne benhårde egoist, har gått till sina fäder. Men jag tror inte att man har närmare analyserat innebörden av ordet, ty en samverkan, om den skall få verkligt innehåll, måste ske på lika villkor mellan människor som möter varandra på likvärdighetens grund, och den parollen står i strid med högerns traditionella försvar för det gamla klassamhället. Men visst skall vi lära dem! För oss har alltid kravet på jämlikhet och kravet på solidaritet och samverkan varit två delar av samma strävan.

En oerhört intressant fråga som vi har anledning att ställa oss är denna: Hur

Onsdagens förhandlingar

kommer det sig att arbetarrörelsen just nu fört fram jämlikhetsfrågan i centrum för den politiska debatten? Svaret på den frågan ger en väsentlig förklaring till vår rörelses sätt att arbeta, och därför är den viktig.

Jag tror det ligger till så här: Upprinnelsen ligger i 1960-talets första år. Under 1930-, 1940- och 1950-talen hade partiet och fackföreningsrörelsen på sina respektive avsnitt av samhällsarbetet drivit en målmedveten utjämningspolitik. Den hade givit påtagliga resultat. Olika undersökningar, bl.a. Ragnar Bentzels doktorsavhandling från början av 1950-talet, visar att det under två decennier hade skett en inkomstutjämnning av betydande omfattning i det svenska samhället. Vi trodde att utvecklingen fortsatt i oförminskad takt under 1950-talet, ty det var i hög grad de stora utjämningsreformernas decennium. Kring dem stod striden hård. Folkpensionerna höjdes, och ATP genomfördes. Den offentliga sektorns utbyggnad motiverades av jämlikhetskravet på allas rätt till bostad, utbildning, sjukvård osv. Det var den period då den moderna arbetsmarknadspolitiken lanserades med full kraft. Inom socialpolitiken började de eftersatta minoriteternas behov träda i förgrunden. Fackföreningsrörelsen hävdade den solidariska lönepolitiken och tycktes ibland, främst under inflationsår, lyckas rätt bra.

Men ändå kunde man ute på fältet, i människornas vardag, märka en oro. Det fanns fortfarande alltför många människor som i jämförelse med andra hade usla löner trots en helhjärtad arbetsinsats. Det berodde inte på dem själva; det berodde på att de råkat hamna i en bransch eller bo på en ort där inkomstläget var dåligt. Det betydde i sin tur att de ställdes utanför välfärdssamhällets vanligaste förväntningar. I ett läge då man börjat tala om en växande valfrihet när det gäller konsumtionen, då sådana ting som en hygglig bostad, utbildning för barnen, bil, sommarstuga, utlandsresor började komma inom räckhåll som valmöjligheter för allt fler, då ställdes dessa människor med låga inkomster utanför valmöjligheterna. De fick satsa hela sin inkomst på att klara dagens mest pressande bekymmer. En rörelse som vår, som har sin förankring i vardagen, hos människorna på arbetsplatserna och i bostadsområdena, kunde inte undgå att märka detta och påverkas av detta.

En bekräftelse på att utvecklingen inte gått i den riktningen som vi väntat fick vi när skatteberedningen publicerade sin statistik i mitten av 1960-talet, som bl.a. visade att inkomstutjämnningen hade avstannat under de senaste tio åren. Till de borgerligas indignation avvisade vi skatteberedningens förslag. Förklaringen var helt enkelt att den ur utjämnings synpunkt inte var acceptabel.

Denna inlevelse i utjämningsproblematiken förstärktes av att vi kunde iakta hur i de rika industriländerna klyftorna växte mellan olika medborgare. Det innebar inte bara en orättvisa; det innebar också att den grundläggande samhällssolidariteten sviktade. Explosionen kom under långa, heta somrar i Amerikas ghetton. Explosionen kom bland studenterna och bland arbetarna i bilfabrikerna i Paris' förstäder. Den tändande gnistan var alltid känslan av att lämnas utanför en samhällsutveckling som gav så påtagliga fördelar åt andra, och kanske åt de flesta. Det var en upplevelse av orättfärdighet i samhällssystemet, som bekräftade en tanke som alltid varit ledande för arbetarrörelsen: det är utomordentligt

bra om produktionen stiger och det allmänna välståndet ökar, men om det ökande välståndet icke fördelas rättvist, om vissa grupper ställs utanför, om klyftorna tillåts växa, så medför det icke ett bättre samhälle, utan det lägger grunden till ökade spänningar och konflikter och en minskad samhällssolidaritet.

Över huvud taget växte det fram ett större medvetande om de risker som den tekniska utvecklingen i det industrialiserade samhället för med sig: risken för arbetslöshet i strukturrationaliseringens spår, risken för maktkoncentration på enskilda händer och framför allt risken för växande klassklyftor i stället för ökad utjämning.

Ovanpå allt detta kom den s.k. ungdomsrevolten, som vi kan se tecken på i alla länder, på de flesta håll mycket våldsammare än här, beroende på att den på andra håll riktat sig mot samhällen som i högre grad varit ägnade att protestera mot. Man kan ta avstånd från metoder och uttryck för denna revolt. Det man tar avstånd från är ofta en extrem minoritet som bär sig illa åt. Men det är intressant när det plötsligt går en rörelse genom hela världen, i öst och i väst, som drar med sig en stor del av ungdomen. Det måste ha djupgående betydelse. Vad man skall ta fasta på är inte de extrema minoriteternas krav, utan de positiva dragen som är gemensamma för många.

Dessa ungdomar tar gamla idéer på nytt allvar. De finner det orimligt att människor i de rika överflödssamhällena fortfarande skall leva i otrygghet och fattigdom, klassklyftorna skall bestå, att privilegier skall befastas. De tar upp arbetarrörelsens gamla paroller från förra seklet. Det som den gången var utopi anser de skall bli verklighet nu och omedelbart. Man kan le åt en del av de borgerliga ungdomarnas besatthet när de talar om arbetarnas intressen, men man bör ha klart för sig att det innebär att de så gott som totalt förkastar sin egen miljövärderingar.

Dessutom har det tillkommit någonting nytt, nämligen en revolt mot hela det teknokratiska samhället. Ungdomarna uppfattar teknikens framsteg som någonting självklart men vägrar att låta sig styras av tekniken. De vill inte att alla skall stötas i samma form; i stället begär de respekt för människans unika egenskaper och ställer krav på det moderna samhällets kvaliteter — det gäller bl.a. medinflytande och delaktighet i detta samhälle.

Det är viktigt att konstatera att hela denna svenska jämlikhetsdebatt har sitt ursprung i en upplevelse av vardagen, av låginkomsttagarnas och de sämre ställas bekymmer, en upplevelse av orättvisorna. Det är på den vägen som jämlikhetstanken växt sig stark i den svenska arbetarrörelsen. Den har därefter fått ökad styrka av de internationella erfarenheterna och iakttagelserna och av ungdomens paroller världen över.

Så är upplevelserna likartade, och den konkreta verkligheten också. Den är samstämmig i många länder. Det råder inget tvivel om att det i den medvetna opinionen världen över har skett en radikaliserings under senare år. Det som Svenska Dagbladet med fasa kallar vänstervridning är opinionsmässigt ett faktum. Människorna är medvetna om att verkligheten måste förändras på väsentliga punkter genom fackliga och politiska aktioner, men hur skall det ske?

Onsdagens förhandlingar

De kommunistiska staterna i öster behöver förändras. Var och en kan bevittna hur dessa kommunistiska stater har stelnat i auktoritära och byråkratiska former. Revolution kan knappast ske i dessa länder — därför är den etablerade organisationen alltför stark. Man kunde hoppas på gradvisa reformer, men dessa gradvisa reformer hålls inom snäva gränser av vännerna till lag och ordning inom eller utom det egna landets gränser. Trots att det finns en överväldigande opinion som vill förändra dessa samhällen utan att därför återgå till ett kapitalistiskt system tillåts den inte få något inflytande. Det råder lugn och stabilitet i Tjeckoslovakien ett år efteråt, men är det någon som tror att människorna är mer nöjda? Nej, men de har ingen chans. Så sprider sig besvikelsen och känslan av hopplöshet.

Vi har samtidigt sett hur de rika industriländerna i väster skakats av växande sociala motsättningar. Det finns säkert en stark opinion för förändringar. En del drömmer om revolution, andra vill följa en fredlig väg. Sekterna växer som svampar ur jorden, var och en med sin patentrösning på problemen. Den amerikanske författaren och kandidaten till borgmästarämbetet i New York, Norman Mailer, har talat om »dessa radikala amiraler, som var och en för befälet över en flotta av gistna och läckande roddbåtar». Så är splittringen ett faktum.

Man är medveten om att en radikaliserings av opinionen i själva verket snabbt kan förbytas i sin motsats och leda till reaktion och till framgång för falska paroller om lag och ordning — det visar historien många exempel på. Det råder ordning och stabilitet i Amerikas ghetton just nu, men är invånarna mer nöjda för det? Naturligtvis inte! Oförmågan att uträtta någonting leder också där till att optimismen och förväntningarna förbyts i missmod och besvikelse. Orsaken är nästan alltid att det saknas en rörelse som kan forma ett konstruktivt alternativ för en meningsfull samhällsförändring och som därtill kan mobilisera tillräckligt av samling och tillräckligt av slagkraft för att genomföra den.

I detta läge av hopplöshetens konfrontation mellan revolution och reaktion, där reaktionen har alla chanser att gå segrande ur mötet, blir reformismen intressant som den enda praktiskt möjliga vägen till en förändring av samhället. I Sverige har utländska observatörer tyckt sig finna en reformism, förankrad hos människorna, och en arbetarrörelse med en enighet och en styrka som ger förmåga att i praktiken genomföra förslag. Vår valseger 1968 uppfattades i hela Europa som en seger för reformismens idé. Det ger oss särskilda möjligheter men också ett särskilt ansvar. Det ansvaret har vi försökt uppfylla. Jag skall inte nu gå in på näringspolitikens utbyggnad, på jämlikhetsrapporten och rådslagsaktiviteten. Jag vill bara ställa frågan: Vilka blir reformismens uppgifter?

Vi vet att föränderligheten kommer att bli vårt villkor. Teknik och ekonomi gör snabba framsteg. Vi arbetar tillsammans med andra länder för att rasera tullar och handelshinder. De marknader där vi säljer den produktion som ger oss sysselsättning blir därigenom allt större. Konkurrensen hårdnar. Kraven på omfattande forskning, avancerad teknik och storproduktion gynnar de stora företagen. Man talar redan nu om en framtid där några hundra mycket stora internationella bolag svarar för någonting sådant som hälften av industriproduk-

tionen på jorden. Dessa företag ger i sin tur sysselsättning åt tusentals småföretag. Men stora företag kan inte hålla ihop och fungera utan planering. Månfärden är ett av de största företagen i mänsklighetens historia, och den är också ett exempel på en fulländad planhushållning. Allteftersom teknik och ekonomi utvecklas kommer alla industriländer att få erfa mer och mer av planering.

Hur skall vi förhålla oss till detta? Vilken attityd skall vi inta till att det växer fram stora företagsenheter, stora städer och stora organisationer, att datamaskiner utför alltmer arbete, att teknik och vetenskap präglar vårt samhälle i allt större utsträckning? Skall vi inrikta våra ansträngningar på att försöka hejda denna utveckling, så att säga lägga oss över rälsen och säga att det är alltför omänskligt och att vi vill hoppa av? En del tycks tro att det är den enda lösningen, men det är orealistiskt. Det skulle snart innebära stagnation för hela vårt framstegsarbete och därmed för möjligheterna att förändra den sociala verkligheten.

Vi får givetvis inte ensidigt använda lönsamheten som ledstjärna, men om man driver resonemanget så långt, att just ingen ekonomisk verksamhet blir lönsam, då har man inte skapat ett bättre samhälle, en sådan idyll som man eftersträvar, utan då har man i stället beträtt utförsbacken som leder till missnöje och sociala slitningar.

En annan möjlighet är att lämna utvecklingen åt sig själv och säga: Detta är alltför besvärligt. Vi bemästrar det inte. Tekniken går sin obönhörliga väg och kan inte hejdas. Låt oss lita på marknadshushållningen eller på experterna och överlåta åt dem och enskilda företag att planera och forma vår framtid.

Det är alldeles fel att tro att tekniken är obönhörlig och att det inte går att hejda och styra dess utveckling. Vore det så, skulle vi alla vara dömda att få en vätebomb i huvudet eller förgöras av bakteriologiska stridsmedel. Visst är det sant att framtiden i hög grad formas i vetenskapens laboratorier och på teknikernas ritbräden, men minst lika betydelsefullt för framtiden är vad lagstiftare, politiker och fackföreningsmän från sina värderingar och under demokratisk kontroll bestämmer om hur framtiden skall formas. De styrs inte bara av tekniken; de kan också styra den, om de vill.

Därför finns det bara en väg för oss. Vi kan inte ställa oss utanför den snabba tekniska och ekonomiska utvecklingen. Vi måste kasta oss rakt in i problemen, vi måste försöka ge utvecklingen en prägel av våra idéer, en mänsklig dimension.

Då träder den sociala utjämningen, den sociala kontrollen, jämlikheten i förgrunden. Det ligger i sakens natur att en jämlikhetspolitik i särskilt hög grad måste inriktas på de svagaste, de i olika hänseenden sämst ställda i samhället, dem som drabbas av särskilda risker. Det är inte svårt att ge exempel på sådana människor och grupper: Det är de som drabbas av arbetslöshet i den tekniska utvecklingens och strukturrationaliseringens spår. Det är låglönegrupperna. Låginkomstutredningens omfattande material är klart. Det visar att 40 procent av de fulltidsanställda i landet år 1966 tjänade under 20 000 kronor per år, och det var

Onsdagens förhandlingar

i mycket stor utsträckning kvinnlig arbetskraft. Det är vidare de som drabbas av sjukdom och handikapp. Det är gamla människor, som behöver vård och tillsyn.

En politik med jämlikheten som drivkraft måste särskilt inriktas på konkreta åtgärder för att stödja dessa människor. En förutsättning för att vi skall kunna göra det är att man har en känsla av solidaritet inom andra samhällsgrupper och är beredd till uppoffringar för att göra orden till handling. Låt mig anföra några enkla exempel.

Jag fick häromdagen skolöverstyrelsens petita för nästa år. Där finns mängder av tabeller och siffror. En grundskoleelev kostar i dag i genomsnitt 3 000 kronor per år. Det är vad vi skattebetalare bekostar. Men en elev i specialskola för döva och blinda barn kostar 41 000 kronor, dvs. 12—14 gånger mer. Den enkla tanken bakom denna skillnad är att de barn som föds med dessa svåra handikapp har oerhört mycket sämre förutsättningar att klara sig i tillvaron. En av de möjligheter vi har att hjälpa dem är att satsa hårt på att ge dem en utbildning, och därför satsar vi fjorton gånger mer på dem än på andra barn. Det är en enkel princip, som kan överföras till många samhällsområden.

Jag kom för någon vecka sedan från en resa i Jämtland. En av de största jämlikhetsreformer som har genomförts i detta samhälle är kommunalskatteutjämningen, som få känner till. Den innebär ett stöd åt kommuner och landsting som har låg skattekraft och hög utdebitering. I Jämtlands län motsvarar skatteutjämningsbidragen 679 kronor per invånare. Utan denna utjämning skulle man få astronomiska skattesatser på 30—35 kronor, eller också skulle den kommunala servicen i glesbygden behöva skäras ned radikalt. Detta innebär att vi som bor i storstadsområdena eller över huvud taget i de rikare delarna av landet betalar högre skatt för att i jämlikhetens intresse möjliggöra att människor i glesbygden får en hygglig service. Man bör inte behandlas sämre därför att man råkar bli gammal i en glesbygd.

Eller se på lokaliseringspolitiken! Det är samma tanke som ligger bakom den. En stor del av landet har drabbats av en våldsamt rationalisering i basnäringarna, jordbruket och skogsbruket. Jordbruket har blivit effektivare, och det ställs krav på större företagsenheter. En skogsarbetare hugger nu tre, fyra gånger så mycket skog på en dag som man gjorde för femton år sedan, och därför behövs det mindre arbetskraft. På detta sätt friställs mängder av människor. Skall man då lämna dem i sticket? Nej, vi försöker skapa nya sysselsättningsmöjligheter i de delarna av landet. Det innebär naturligtvis en uppoffring för dem som bor i andra delar av landet.

Jag har i tal efter tal sagt att vi måste sätta vuxenutbildningen i centrum för utbildningspolitiken. Det innebär en uppoffring, eftersom vi måste hålla igen på den våldsamma utbyggnaden av ungdomsutbildning. Överallt ställs vi inför liknande val.

Eller se på låglönegrupperna! I årets avtalsrörelse har LO under allmänna applåder sagt att man i år skall värna om låglönegrupperna. Man kunde också genomföra en samordnad lönerörelse som gav de lägst betalda en större höjning än någonsin förut, eftersom LO-kollektivet solidariskt ställde sig bakom kravet

på en särskild förbättring åt de lågavlönade. De övriga var beredda att avstå någonting för att lyfta upp den gruppen.

Det är likadant med skatterna. Vi diskuterar nu en skattereform, som ännu inte är riktigt färdigutformad. Landsorganisationen har sagt att man med fackliga medel genom avtalsrörelser bara kan komma en bit på vägen till att hjälpa de lägst avlönade; nu fordras det också att samhället träder in. En av de metoder med vilka samhället på kort sikt kan gripa in är att sänka den direkta skatten för låglönegrupperna. Skall vi göra det utan att genomföra en total skattesänkning, som vi absolut inte har råd med, måste någon annan betala, och då kan bördan inte bara läggas på de högst avlönade i samhället, eftersom de är för få, utan även en stor grupp av medelinkomsttagare kommer att drabbas. Detta är ingenting man behöver hyssja ner — det måste bli så, hur skatteändringen än utformas tekniskt. Skall man hjälpa de sämst ställda med en skattesänkning, måste andra avstå någonting. Det är ett självklart solidaritetskrav, men det bli inte tillgodosett om vi inte upplyser om sammanhanget.

Jag brukar säga till högerens företrädare i valrörelserna att jag icke bestrider att de högre inkomsttagarna kan räkna ut hur mycket de skulle tjäna på en skattesänkning enligt den modell som insamlingspartiet, eller vad det nu heter, föreslår, men vad är priset? Priset är att samhället kommer att sakna medel att upprätthålla sysselsättningen i samhället och sakna medel för reformer åt dem som har det sämst ställt. Här står vi inför en avvägning. Socialdemokratins styrka är att vi aldrig försökt hymla med dessa saker, utan alltid talat om vad saken gäller.

Det finns anledning att i detta sammanhang tillfoga ett yarningens ord. Det finns de som försöker ge sken av att de sämst ställda i samhället är en klart avgränsad minoritet, som i bästa fall kan bli objekt för välvilliga politiska åtgärder från den välbeställda majoritetens sida. I det resonemanget ligger en början till att man markerar distansen. Däri ligger ett moraliserande tonfall hos dem som lever i ljuset, för att tala med Tolvskillingsoperans ord. Nästa steg blir att man försöker särskilja de fattiga. Så lämnas utrymme för dem som säger: »Vi skall värna om er som bor i goda bostäder. Vi skall värna om er som har trygga arbeten och bra betalning, Ni som kan och vill stå på egna ben, Ni som har klättrat en bit upp på samhällsstegen, har särskilt behov av vårt skydd och vårt stöd, ty det är mot er som hotet i särskild grad riktas. Ni riskerar att dras ner igen till de fattiga.»

Det resonemanget har vi hört många gånger. Reaktionen och konservatismen försöker slå in en kil i löntagarkollektivet. Denna politik bottenar i en felsyn i sakligt och ideologiskt avseende.

Först och främst är de sämre ställda ingen avgränsad, fördömd grupp. I det moderna samhället kan alla medborgare hamna i riskzonen, i de flesta fall utan egen förskyllan, och då upptäcker man vad den solidaritet betyder som man måhända har lockats att avsvärja sig. För att ta ett exempel vill jag nämna att vi inte med någon grad av säkerhet kan förutse vilka orter, vilka branscher, vilka yrken och vilka företag som kommer att hotas eller drabbas av arbetslöshet. Det

Onsdagens förhandlingar

beror på den tekniska utvecklingen, som ständigt framtvingar nya produkter såsom ersättning åt de gamla. Det beror på förändringar i utrikeshandeln, som vi har små möjligheter att påverka. Det går inte att peka ut en grupp som alltid kommer att känna trygghet i arbetet och en annan grupp som hotas av arbetslöshet.

Sjukdomen drabbar blint. Trafikolyckorna är det mest uppseendeväckande och skakande exemplet. 1 000 människor dödas på vägarna varje år, och 5 000 blir mer eller mindre invalidiserade. Det betyder att varje dag flera människor öden plötsligt och brutalt förändras utan att vi har möjlighet att förutse det. Det föds varje år ett antal sjuka barn. Varje gång det händer förändras en familjs levnadsvillkor totalt, och man har oerhört svårt att klara upp situationen om inte samhället ser till att barnet får utvecklingsmöjligheter som är någorlunda likvärdiga med andra barns.

Ännu viktigare är emellertid den ideologiska synpunkten. För att leva och överleva måste ett samhälle enligt min mening präglas av en övergripande solidaritet, en förmåga till inlevelse i andra människors villkor, en känsla av medansvar och meddelaktighet — annars bryts det förr eller senare sönder av en småskuren egoism. Det finns aldrig »de och vi»; det finns i ett samhälle bara »vi».

Livssituationen är en helt annan för människor som lever i Norrlands inland än för människor som lever i storstädernas förstäder. Det får inte bli så att vi som bor i södra Sverige ger norrlänningarna ett litet stöd, så att de bara klarar sig någorlunda. Utgångspunkten måste vara att vi aldrig får splittra nationen i två delar. Varje del av landet måste betraktas som likvärdig med varje annan del. De problem som möter människorna i glesbygden är *våra* problem, som vi har ett gemensamt ansvar för att lösa. De som bor i glesbygden är fångna i dagliga bekymmer med bristande service och vikande befolkningsunderlag. De som bor i förstäder kämpar med bostadssvårigheter, brist på daghem, kommunikations-svårigheter och svårigheter att finna sig till rätta i en ny miljö. Även för deras problem har vi ett gemensamt ansvar.

Det är en väsentlig skillnad mellan situationen för en folkpensionär, som växte upp före det första världskriget, och en liten byting som i förra veckan travade i väg till skolan för första gången i sitt liv. De växer upp i helt olika miljöer, men de hör till ett enda samhälle. Vi minns från pensionsstriden affischer med den gamle farbrorn som hade fått en medalj. Högern skickade ut en motaffisch, där man ersatt farbrorn med två små barn, och så stod det: »Det är barnen som får betala». Många trodde att det var en illustration till högerens förslag om att skära bort barnbidragen.

Det ideologiska grundfelet var att man försökte utnyttja våra strävanden att skapa trygghet åt de gamla för att skjuta in en kil mellan generationerna och spränga sönder lojaliteten mellan dem. Vi har anledning att säga till dem som är unga i dag: »De gamla är dina föräldrar. Deras generation har byggt upp detta samhälle. Du måste alltid känna medansvar för att de får en trygg ålderdom.»

När jag besökt pensionärsföreningar har jag märkt att intresset alltid är stort

då jag talar om ungdomens utbildningsfrågor. Då kan pensionärerna leva med och känna att de har bidragit till att bygga ett bättre samhälle. Det är också ideologiskt riktigt. Utbildningsfrågorna är inte bara ungdomsfrågor, utan också de gamlas problem.

Solidariteten är alltid en och odelad. Den kan inte brytas sönder i gruppegoistiska intressen. Det måste finnas en övergripande ideologi.

Jag sade att jämlikhetsfrågorna inte berör någon avgränsad grupp av s.k. sämre ställda, utan berör hela det stora kollektivet av vanliga löntagare. Som exempel kan jag nämna vuxenutbildningen. Vår skola kämpar visserligen med svårigheter och bekymmer, men resultaten kan tillkännages med pukor och trumpeter. På 1930-talet kom var tionde pojke och flicka till realskolan; nu går alla ungdomar i nioårig skola. Medan 3 procent kom till gymnasium och yrkesskola på 1930-talet, fanns det, när skolorna öppnades i förra veckan, plats för 85 procent av en årskull i fackskola, yrkesskola och gymnasium. Nu fortsätter expansionen på universitetsstadiet. Denna enorma utbyggnad av utbildningsväsendet har kunnat förverkligas tack vare att den generation som nu är ute i det produktiva arbetet har varit beredd att avstå andra konsumtionsmöjligheter för att ge nästa generation chans till en utbildning som de inte kunde drömma om när de var unga. Konsekvensen blir att vi nu i efterhand försöker ge en chans åt dem som är ute i produktionen och som har hjälpt till att bygga upp samhället. Därför sätter vi vuxenutbildningen i centrum för utbildningspolitiken. Det är en självklar rättviseåtgärd. 80 procent av dem som i dag är ute i produktionslivet har bara sex-årig folkskola, medan 85 procent av ungdomarna nu får en tolvårig skolutbildning. Denna fråga berör verkligen hela löntagarkollektivet.

Det är likadant med miljöpolitiken, vare sig det gäller bättre luft och vatten och mindre buller eller det gäller en bättre boendemiljö. Varje människa berörs av dessa frågor. Det har alltid varit så att den som är rik kan köpa sig en bättre miljö, köpa sig bort från luftföroreningar och buller och köpa sig en fri och ostörd avskildhet. Det har det stora löntagarkollektivet aldrig haft råd till. En förutsättning för att vi skall få en rimlig levnadsmiljö och boendemiljö är att vi gemensamt, med samhället som instrument, skapar denna miljö genom kollektiva ansträngningar. Det är en jämlikhetsfråga som berör hela vårt folk.

Sist men inte minst vill jag nämna kravet på medinflytande och medbestämmande. Jag läste i dag i tidningen att Industriförbundet har gjort en enkät om vad folk tycker om medbestämmande. Man har frågat en grupp »vanliga människor», en grupp kommunalpolitiker och en grupp lärare i samhällskunskap — jag vet inte varför man har gjort den grupperingen. Det är nästan rörande att se att Industriförbundet gör en Gallupundersökning för att ta reda på vad de anställda tycker. Undersökningen visar att folk vill ha medbestämmande på sina arbetsplatser. I dag skriver en representant för Industriförbundet i tidningen: »Detta måste vi omedelbart berätta för Svenska Arbetsgivareföreningen». Jag tycker att det är en egendomlig omväg att göra en Gallupundersökning. Varför frågar man inte direkt arbetarnas egna företrädare? Hade man gjort det, skulle man säkert ha fått besked. Hur som helst är det bra att budskapet når fram.

Onsdagens förhandlingar

Att medinflytande nu diskuteras är en naturlig konsekvens av utvecklingen. I det gamla samhället var det en liten elit som bestämde — man måste ha pengar eller egendom för att få rösta. Man hade emellertid grundat den allmänna folkskolan och börjat industrialisera landet. Arbetarna lät sig då inte längre nöja med att leva i förtryck. De började organisera sig och utbilda sig själva. De krävde rätt att få förhandla om sina löner och arbetsvillkor. De krävde allmän rösträtt och lyckades genomföra det kravet.

Var det verkligen någon som trodde att utvecklingen skulle stanna med detta? Det blev inget kaos när det som kallats gatans parlament fick rösträtt. Det blev ett bättre samhälle. Arbetarna fick ökat självförtroende. Nu växer kravet på medinflytande på arbetsplatserna, i bostadsområdena, i skolorna. Se på det område som jag nu har mest att göra med, nämligen skolans område! Här har man infört skoldemokrati och universitetsdemokrati som baseras på den enkla demokratiska målsättningen att eleverna bör ha möjlighet att påverka sin egen arbetsmiljö. På en del håll har man startat experiment med elevdemokrati redan i första klassen i småskolan. Tror ni att dessa elever, när de vuxit upp och kommer ut i arbetslivet, accepterar att inte längre ha någonting att säga till om? Naturligtvis inte!

Vi lever fortfarande delvis i ett gammalt kommandosamhälle. Vi måste börja systematiskt demokratisera strukturen i samhället. Om arbetarna skall få den sociala kontrollen och kunna påverka sina levnadsvillkor måste de också få större ansvar i produktionsprocessen och möjlighet att påverka den.

Detta krav på medbestämmande, som nu glädjande nog står i centrum för Landsorganisationens och fackförbundens arbete, speglar en mycket vidare problematik i det moderna samhället, som jag i någon mån var inne på tidigare. Vi vill inte bli värnlösa offer för anonyma krafter. Vi vill inte styras av tekniker; vi vill själva styra. Vi vill själva forma vår framtid. För att kunna lösa den uppgiften behöver vi en viljeinriktning, en samhällssyn som grund för vårt handlande. Den stora engelske socialisten Tawney sade en gång för länge sedan: »Vad som betyder någonting för ett samhälles friskhet är det mål som dess ansikte är vänt mot.» Vårt ansikte skall vara vänt mot en framtid präglad av jämlikhet och likvärdighet mellan människorna.

Ordföranden: Jag ber att få uttala kongressens tack och samtidigt vår önskan om framgång både för dig personligen och för den politik som du så framgångsrikt företräder. Hjärtligt tack, Olof Palme!